

LES SOEURS DE CHARITÉ MİSYONU'NUN BURSA'DAKİ FAALİYETLERİ

İSMAİL YAŞAYANLAR*

ismailyasayanlar@gmail.com

19. yüzyılın ortalarında Bursa'daki Fransız varlığı neredeyse bir koloni haline gelmişti. Ekonomik ve sosyal hayatta son derece etkin durumdaydılar. Kendileri dışındaki yerli gayrimüslimlerle de yakın ilişkiler kurmuşlardı ve bu yolla kendilerine avantaj sağlıyorlardı.

Fransız misyonerlerinden Bursa'da faaliyete başlayan ilk grup Lazariste Filles de la Charité'dir. Bu misyonerler Bursa'da bir hane içerisinde okul ve şapel kurarak faaliyet göstermiştir. Bursa'da okul kuran ikinci misyon ise Les Soeurs de Charité'dir. Bu misyonların binaları İbrahimpaşa Mahallesi'nde idi.

Birinci Dünya Savaşı'nın ilanı ile Bursa'daki Fransız müesseseleri tasfiye edildi ve misyonlara ait okul, hastane, kilise ve yetimhane kapatıldı. Katolik Hıristiyanlığı yaymak amacıyla Bursa'da faaliyet gösteren Fransız misyonerleri, açtıkları okullarla özellikle gayrimüslim Osmanlı tebaasından olan Ermeni ve Rumların sosyo-kültürel yapılarını etkilemişlerdir.

Giriş

19. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı Devleti'nde yaşanan değişimler, iç pazarı genişletmek ve ithalat-ihracat dengesini sağlamaktan ziyade, Avrupalı devletlerin Osmanlı coğrafyasından hammadde temini ve pazar teşkili gibi ihtiyaçlarını kolaylaştırıcı nitelik sergilemektedir. Özellikle ticaretteki sınırlayıcılığın ortadan kaldırılması, yabancı tüccarların Osmanlı pazarındaki etkinliklerini artırıcı bir faktör olarak göze çarpmaktadır. Buna ek olarak yabancıların Osmanlı ülkesinde mal-mülk edinmelerini kolaylaştıran gelişmeler yaşanması, Avrupalıların bir koloni olarak ekonomik öneme haiz Anadolu şehirlerinde faaliyet göstermelerinin önünü açıyordu.

Bir ipek şehri olan Bursa'da koloni haline gelen Fransızların, ekonomik ve sosyal hayatta gösterdikleri etkinliklerin bir sonucu olarak özellikle yerli gayrimüslim unsurlarla yakınlaşmış olmaları, pek çok yönden koloniye avantaj sağlıyordu. Hem girişimci gayrimüslimlerle ticari ortaklık yaparak, hem de ekonomik tabakanın altında bulunanlara iş vererek bu grubu yanlarına çeken Fransızlar, yüzyılın ikinci yarısında Katolikliği yaymak amacıyla Bursa'ya gelen Fransız misyonerleri için eşi bulunmaz bir ortam yaratmışlardır. Çoğunluğu Ortodoks Ermeni

* Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi

1890'lı yılların Bursa'sından genel görünüm.

ve Rumlardan oluşan gayrimüslim Osmanlı tebaasını Katolikleştirilme amacından öte daha çok taraf haline getirme teşebbüsleri, özellikle sosyal hayatta okul, hastane, yetimhâne, dikişhâne gibi yapılarla halkı kendine yakınlaştıran misyoner gruplarının faaliyetleri sosyal yardımlaşma kurumları çerçevesinde gelişmiştir.

Bursa'da Fransız Misyonerleri ve Les Soeurs de Charité Misyonu

Fransız misyonerlerinden Bursa'da faaliyete başlayan ilk grup Lazariste Filles de la Charité'dir. Bu misyonerlerin Bursa'da bir hane içerisinde okul ve şapel kurdukları bilinmektedir.¹ Bursa'da okul kuran ikinci misyon ise Les Soeurs de Charité'dir. Filles de la Charité misyonu Les Soeurs de Charité misyonu ile birbirini destekler yapıdadır. Filles de la Charité erkeklere mahsus bir okul iken, Les Soeurs de Charité kızlara mahsus eğitim veren eğitim-ibadet ve sosyal yardım kompleksi halinde çalışıyordu ve her iki bina da İbrahimpaşa Mahallesi'nde bulunuyordu.²

1880 yılında İbrahimpaşa Mahallesi'nde Osmanlı Bankası'nın (Banque Imperial Ottomane) katkılarıyla Les Soeurs de Charité misyonu için bir kilise inşa edilmiştir.³ Zamanla kilisenin etrafındaki araziye okul binası, hastane, yetimhâne, dikişhâne gibi yapılar eklenerek adeta bir kompleks haline getirilmiştir. Vital Cuinet⁴ La Turquie d'Asie isimli eserinde Bursa ile ilgili bilgilere yer verirken

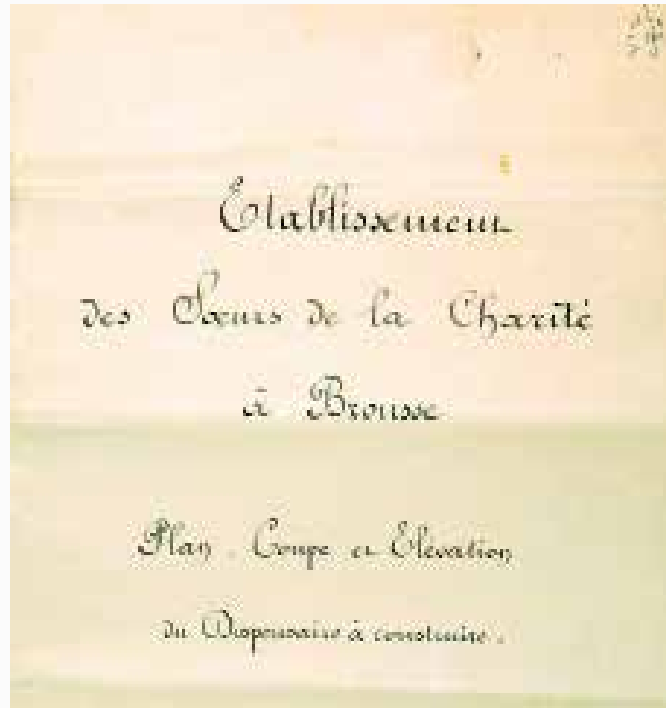
Les Soeurs de Charité'den de bahsetmiştir. Buna göre misyon din ve ırk ayrımı yapmaksızın her öğrenciyi okuluna kabul etmektedir. Les Soeurs de Charité'de öğrencilerinin tamamı kız olmakla birlikte 151 öğrencisi bulunmaktadır.⁵ Öğrencilerin 150'si Ermeni ve Rum (Katolik ve Ortodoks) Osmanlı tebaasından olup sadece 1 öğrenci Hollandalı Latin Katolik'tir. 99 öğrenciyi burslu okutan misyon sadece 52 öğrenciden ücret almaktadır. Yatılı okuyan 74 öğrenciden 42'si aylık 23 frank ödemekte, geri kalan 32 öğrencinin masrafları ise rahibeler tarafından karşılanmaktadır. Okulda Fransızca gramer, coğrafya, aritmetik, Fransa tarihi, Osmanlı tarihi ve seçmeli olarak Ermenice dersi verilmektedir.⁶

Okul haricinde özellikle sosyal yardımlaşmayı gayrimüslimlerin geneline yönelik olarak gerçekleştirebilen hastane, misyonun sağlık hizmetlerine yönelik faaliyet gösteren önemli bir kuruluşudur. Rahibeler tarafından işletilen hastaneye 29 Ağustos 1895 tarihinde bir yatak koğu⁷ ilave olunmak ve hem de tamir edilmek üzere Hudâvendigâr Vilâyet İdâresi'nden ruhsat talebinde bulunduğu görülmektedir. Fakat bu başvuru hastanenin ruhsatsız olduğu gerçeğinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Sadâret makamı bu durumda hastanenin ne zaman kurulduğunu araştırılması için emir vermiştir.⁸

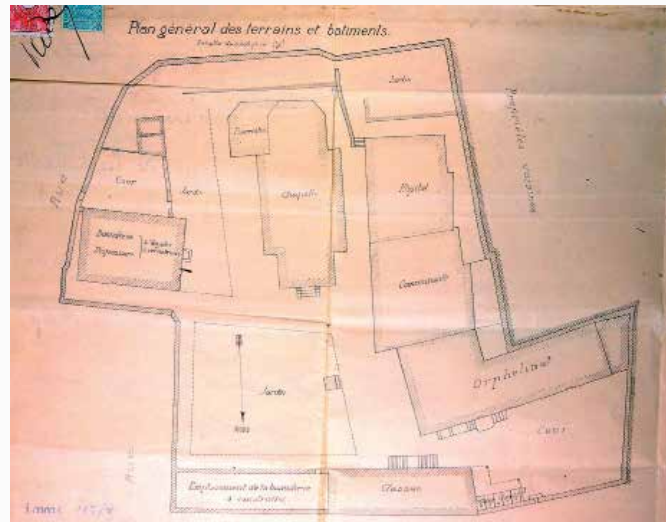
Misyonun kuruluşlarında bir diğeri olan yetimhâne yapısı, yine yerli gayrimüslimlere yönelik faaliyet göster-

Lejantsız 1/2000 ölçekli Bursa planında Les Soeurs de Charité misyonuna ait yapıların konumu görülmektedir. (Raif Kaplanoğlu Arşivi)

Les Soeurs de Charité misyonuna ait yapıları gösteren krokinin kapağı. (Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İ.MMS., 187/8, 3 Safer 1332.)

Les Soeurs de Charité misyonuna ait yapıları gösteren kroki (Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İ.MMS., 187/8, 3 Safer 1332.)

mekteydi. Rahibelerin nezaretinde büyütülen yetim yahut yoksul Rum ve Ermeni çocuklar, Katolik terbiyesi gördüklerinden mezheplerini daha kolay değiştiriyorlar, üstelik yetişkin olduklarında misyona hizmet de edebiliyorlardı.

Dikişhâne yapısı da misyonun diğer kuruluşlarda olduğu gibi rahibelerin denetiminde işletiliyordu. Rum ve Ermeni ev kadınları ile genç kızlara yönelik ustalık gerektiren dikiş yöntemleri üzerine dersler alarak uzmanlaşan kadınlar, tekstil fabrika ve atölyelerinde rahatlıkla iş bulabiliyorlardı. Özellikle Bursa'daki Fransız kolonisi ve yerli gayrimüslim ortaklığında kurulan fabrikalarda gayrimüslim kadınların çalışıyor olması, sürekli iş imkanının var olmasına sebep olan pozitif bir faktördür.

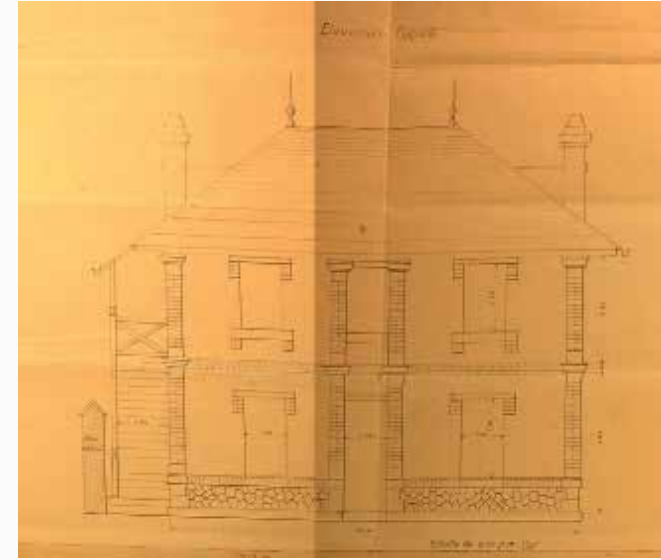
Mart 1904'te Les Soeurs de Charité arazisi üzerindeki yapıların mukataaya dâhil edilmesi hususunda Hudâvendigâr Vilâyeti'nin talepte bulunduğu görülmektedir.⁹ Ancak Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti'nin açıklamasında var olan binalar ve yeni eklenecek binalar mevcut arazi üzerine inşa edilmiş olduğundan yahut edileceğinden mukataa-i zeminden başka bir mukataa oluşturulamayacağı ifade edilmektedir.¹⁰ 1912 yılında okula yeni bir bina daha yapılması için okul idâresi tarafından Hudâvendigâr Vilâyeti'ne tekrar başvuru yapılmıştır. Temmuz ve Ağustos aylarında yapılan başvurular, Sadâret tarafından reddetmiştir.¹¹ Bunun üzerine 17 Kasım 1912'de Bursa Fransız Konsolosluğu aracılığıyla Dâhiliye Nezâreti'ne yapılan başvuru ile İnas Fransız Mektebi'nin binalarından bir kısmının ve duvarlarının harap durumda olduğu, bu sebeple tâdilât ruhsatı talep edildiği görülmektedir.¹² 1 Ocak 1914 tarihinde konsolosluğun talebine olumlu cevap verilmiş¹³, ayrıca müesseselere ait Sened-i Hakânî'nin yenilenmesi kararı da alınmıştır. Bunlara ek olarak müesseselerin bulunduğu arsanın da mukataaya rabtına karar verilmiştir.¹⁴

Misyonun Tasfiyesi

Birinci Dünya Savaşı'nın ilanı sonrası Bursa'da bulunan Fransız müesseselerinin tasfiyesi ile Les Soeurs de Charité misyonuna ait okul, hastane, kilise ve yetimhâne de kapatılmıştır.¹⁵ Misyonunun tasfiyesinden sonra okul binaları Sultani olarak kullanılmaya başlamıştır. Bu süreçte misyondan kalan kilisenin önündeki rahlenin üzerinde kilitlenmiş bir bodrum keşfedilmiş ve bu bodrumda patlayıcı maddeler ve pek çok silah bulunmuştur. Dâhiliye Nezâreti bu olay sebebiyle Hudâvendigâr Vilâyeti'ndeki diğer yabancı okullarının da tahkik edilmesi ve silah deposu olarak kullanılan bodrumların bulunup bulunmadığının kontrol edilmesini istemiştir.¹⁶ Bu durum kilisenin ibadete kapatılmasına da sebep olacaktır. 21 Ekim 1916 tarihinde kilisenin mahalli görevliler tarafından arandığı, dini eşyalara el koyulduğu, ayrıca kilisede bulunan İtalyan konsolosluk evraklarının bir kısmına da el konulmuştur. Fransız Konsolosluğu savaş sebebiyle kapalı olduğundan, Amerikan Konsolosluğu aracılığı ile Hâriciye Nezâreti'ne yapılan başvuru ile konsolosluk evrakının nereye taşındığı ve akibetinin ne olacağı sorgulanmıştır.¹⁷

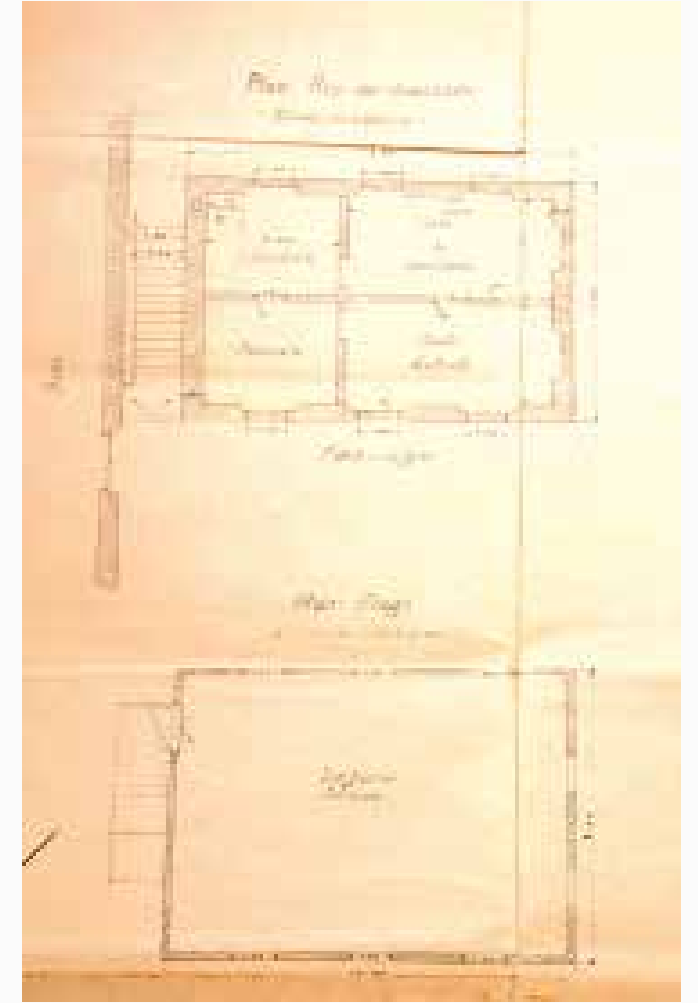
Sonuç

Kolonistler haricinde Katolik Hıristiyanlığı yaymak amacıyla Bursa'da faaliyet gösteren Fransız misyonerleri

Dispanser yapısının yan profilden görünüşü. (Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İ.MMS., 187/8, 3 Safer 1332.)

açtıkları okullarla özellikle gayrimüslim Osmanlı tebaasından olan Ermeni ve Rumların sosyo-kültürel yapılarını etkilemişlerdir. Fransız kolonistler ve konsolosluk aracılığıyla gayrimüslimlerle yakın ilişki kuran misyon okulları uzun yıllar Bursa'da faaliyet gösterebilmişler, yoksul gayrimüslim çocukları burslu olarak okutarak Ermeni ve Rum gençlerin yüzlerini Batıya çevirmelerini sağlamışlardır. Dikişhânedeki eğitilen kadınlar yine koloninin fabrikalarında çalışma fırsatı bulabilmiş, yetimhânedeki yetiştirilen ve Katolikleştirilen gençler misyona hizmet etmiştir. Böylece yabancı ve yerli gayrimüslim ortaklığındaki bu sosyal yardımlaşma faaliyeti yine yabancıların lehine olumlu sonuçlar doğurmuştur.

Les Soeurs de Charité misyonununun inşa etmeyi planladığı dispenserin planı. (Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İ.MMS., 187/8, 3 Safer 1332.)

DİPNOTLAR

- ¹ Congrégation de la Mission (Lazariste) – *Repertoire Historique*, Paris: 1900, s.273'den aktaran Beatrice St. Laurent, *Ottomanization and Modernization – The Architectural and Urban Development of Bursa and the Genesis of Tradition (1839-1914)* [Yayımlanmamış Doktora Tezi], Cambridge: Harvard University, 1989, s.98-99; Bu grup ayrıca Vincentians olarak da adlandırılmaktadır. Bkz. *Religion Past & Present – Encyclopedia of Theology and Religion*, Ed. Hans Dieter Betz, Vol. XIII, Boston: Brill, 2013, s.388.
- ² Bu iki misyona ait örgütlenmenin bir örneği İzmir şehrinde de görülmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. N.Feryal Tansuğ, *Communal Relations in Izmir/Smyrna, 1826-1864: As Seen Through The Prism of Greek-Turkish Relations* [Yayımlanmamış Doktora Tezi], Toronto: University of Toronto, 2008, s.96-97; Ayrıca bkz. Ek-II.
- ³ Laurent, agt., s.155-156.; Edmond Dutemple kilisenin 11 Ağustos 1880'de tamamlandığı bilgisini vemektedir. Bkz. Edmond Dutemple, *En Turquie d'Asie: notes de voyage en Anatolie*, Paris: G. Charpentier, 1883, s.150-151.
- ⁴ 1880-1892 yılları arasında Düyûn-i Umûmiyye'nin sekreterliğini yürüten istatistikçi.
- ⁵ 1899 senesinde Maarif Nezâreti Sâlnâmesi'nde Bursa'da Fransızlara ait bir Sıbyan Bahçesi yani ana sınıfı açıldığı görülmektedir. Bu ana sınıfı Les Soeurs de Charité misyonunun kurumlarından birisidir. *Sâlnâme-i Nezâret-i Maarif (MNS.)*, İkinci Sene, İstanbul: Matbaa-i Âmire, H.1317, s.1190-1191.
- ⁶ Vital Cuinet, *La Turquie d'Asie: Geographie, Administrative, Statistique, Descriptive et Raisonne de Chaque Province de l'Asia Mineure*, Cilt 4, Paris: Ernest Leroux Editeur, 1892, s.136-138.
- ⁷ İlave edilmek istenen yapı yatak koğuşundan ziyade iki katlı bir dispenserdir.
- ⁸ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA.), *DH.MKT*, 420/38, 8 Rabiülevvel 1313, Leff 1-3; 9 Nisan 1903 tarihli Şûra-yı Devlet kararı ile Les Soeurs de Charité arazilerindeki tüm müesseselerin mekâtibe rabt edilmesine karar verilmiştir. BOA., *ME.MKT*, 699/64, 19 Mayıs 1319; BOA., *BE.O*, 2294/172039, 1 Muharrem 1322.
- ⁹ Bu belgeye göre mektep, mabet, hastane, çamaşırhâne, zükür ve inas etfal mektebi 3.600 zira' arsa üzerinde bulunmaktadır ve arsanın mülkiyeti Sarem Ağa Veled-i Yazbak'a aittir. Arsanın icâresi 6000 kuruştur. Bkz. BOA. *DH.TMIK.M.*, 166/43, 12 Muharrem 1322, Leff 3.
- ¹⁰ Aynı belge, Leff 5.
- ¹¹ BOA., *BE.O*, 4027/301979, 27 Rabiülâhire 1330; BOA., *ŞD.*, 1616/16, 14 Şaban 1330; BOA., *DH.İD.* 117/74, 19 Şaban 1330.
- ¹² BOA., *DH.İD.*, 163/5, 7 Zilhicce 1330, Leff 3-4.
- ¹³ BOA., İ.MMS., 187/8, 3 Safer 1332. Bu belgeye ait dosyada Les Soeurs de Charité'ye ait tüm yapıların ayrıntılarını gösteren bir kroki de bulunmaktadır.
- ¹⁴ BOA., *MV*, 235/131, 11 Haziran 1330.
- ¹⁵ Kurumun kapatılmadan önce 1324 (1909) senesinden beri biriken 60.000 frank tutarındaki vergiyi ödemediği de anlaşılmaktadır. BOA., *HR.HMŞ.İŞO.*, 144/10, 16 Ağustos 1330, Leff 2-12.
- ¹⁶ BOA., *DH.ŞFR.*, 50/78, 9 Rabiülevvel 1333.
- ¹⁷ BOA., *DH.EUM.5.ŞB.*, 81/29-A, 23 Zilhicce 1334, Leff 11.